

ƏMİNƏ ŞİRİNOVA
Bakı Dövlət Universiteti
Azərbaycan tarixi kafedrası (təbiət elmləri üzrə)
emina50@box.az

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏT KURSU (XX ƏSRİN 90-CI İLLƏRİ)

Açar sözlər: xarici siyasət, H.Əliyev, diplomatiya, Qafqaz, beynəlxalq əlaqələr.

Ключевые слова: внешняя политика, Г.Алиев, дипломатия, Кавказ, международные отношения.

Keywords: foreign policy, H.Aliyev, Diplomacy, Caucasian, International relations.

XX əsrin sonunda dünyada baş verən qlobal proseslər, xüsusən Sovet İttifaqının dağılması beynəlxalq aləmdə siyasi mühitin ciddi şəkildə dəyişməsinə və yeni geosiyasi vəziyyətin yaranmasına səbəb oldu. Postsovet məkanında meydana çıxan yeni müstəqil dövlətlərin beynəlxalq münasibətlər sisteminə qatılması və öz maraqlarını ifadə edən xarici siyasət kursunu həyata keçirməsi dünyada dövlətlərarası münasibətlərin yeni düzümünün formalaşmasına gətirib çıxardı.

Belə müstəqil dövlətlərdən biri də 1991-ci ilin oktyabr ayının 18-də öz dövlət müstəqilliyini qazanmış Azərbaycan Respublikası oldu. Mühüm geosiyasi məkanda yerləşən Azərbaycan Respublikasının öz dövlət müstəqilliyini bəyan etməsi milli dövlətçilik prinsiplərinə uyğun yeni xarici siyasət kursunun formalaşdırılması və həyata keçirilməsini ən vacib məsələ kimi ön plana çəkdi. Qısa bir zaman müddətində dünyanın bir çox dövlətləri tərəfindən tanınan Azərbaycan Respublikası bir sıra dövlətlərlə diplomatik əlaqə və münasibətlər yaratmağa başlamışdır.

Çox təəssüflər olsun ki, dövlət müstəqilliyinin ilk illərində qısa bir zaman kəsiyində bir-birini əvəz edən məlum hakimiyyətlərin səriştəsiz siyasətləri nəticəsində ölkəmiz dünyada və regionda təcrid vəziyyətinə düşdü. Lakin 1993-cü ildə Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin xalqın təkidi ilə yenidən hakimiyyətə gəlməsi nəticəsində ölkə həyatının başqa sahələrində olduğu kimi xarici siyasət sahəsində də əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verdi.

H.Əliyev ilk növbədə keçmiş hakimiyyətin xarici siyasət sahəsində buraxdığı kobud səhvləri və bunun nəticəsində Azərbaycan ətrafında formalaşmış çox gərgin beynəlxalq siyasi vəziyyəti aradan qaldırmaq istiqamətində iş aparmağa, ölkənin strateji maraqlarını region və Qafqazda xüsusi təsiri olan ayrı-ayrı dövlətlərin maraqları ilə uzlaşdırmağa yönəlmiş siyasət yürütməyə başladı.

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasət fəaliyyətinin Ermənistanın hərbi təcavüzü ilə dərinləşən ciddi siyasi və iqtisadi problemlərlə müşayiət olunması onun diplomatiyası qarşısında çox mühüm vəzifələr qoyurdu. Təcavüzün qarşısını almaq, onların ağır nəticələrini aradan qaldırmaq, dövlətin ərazi bütövlüyünü və təhlükəsizliyini təmin etmək, tarixən formalaşmış xarici iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrdən müstəqillik mənafehləri üçün səmərəli istifadə etmək, Şərqlə Qərb arasındakı münasibətlər sistemində Azərbaycanın özünəməxsus yer tutmasını təmin etmək zərurəti tarazlaşdırılmış siyasətin həyata keçirilməsini tələb edirdi.

Azərbaycan Respublikası ilə dünya dövlətləri arasında ikitərəfli siyasi münasibətlərin qurulması iqtisadi və mədəni əlaqələrin də inkişafına əlverişli zəmin yaradırdı. Bu baxımdan Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft yataqlarının istismarına dair 1994-cü il

sentyabrın 20-də imzalanmış "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın dünya ölkələri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin genişlənməsinə və beynəlxalq mövqelərinin möhkəmlənməsinə güclü təkan verdi. [1, s.101] 1998-ci il sentyabr ayında 32 dövlətin və 13 beynəlxalq təşkilatın nümayəndələrinin iştirakı ilə tarixi "Böyük İpək yolu"nun bərpası üzrə keçirilmiş Bakı beynəlxalq konfransı da Azərbaycanın xarici siyasətinin müstəqillik illərində qazandığı ən mühüm nailiyyətlərindən biri idi. [2, s.65]

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin ən mühüm strateji istiqamətlərindən biri Qərbin və Şərqi aparıcı ölkələri ilə, o cümlədən qonşu dövlətlərlə münasibətlərin tənzimlənməsindən, həmin ölkələrlə əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan qarşılıqlı əlaqələrin qurulmasından ibarət idi. Bu zərurəti tam aydınlığı ilə dərk edən Azərbaycan hökuməti 1993-cü ilin sonlarından başlayaraq bu ölkələrlə münasibətləri ayrı-ayrı təsadüfi əlaqələr səviyyəsindən sistemli xarici siyasət kursu səviyyəsinə qaldırmaq taktikasını seçdi.

Azərbaycanının 1993-cü ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olması bu yöndə atılmış ilk addımlardan biri idi. Bu quruma daxil olan keçmiş sovet respublikaları ilə ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələrin möhkəmləndirilməsi istiqamətində ardıcıl iş aparıldı. İlk növbədə regionda böyük təsir gücünə malik olan Rusiya ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan ikitərəfli münasibətlər qaydaya salındı. İki ölkə arasındakı münasibətləri normallaşdırmaq üçün bütün incəlikləri nəzərə alan yollar, vasitələr araşdırıldı, hər iki tərəfin mənafeyinə cavab verən iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin inkişafı üçün bir sıra təsirli addımlar atıldı.

Eyni zamanda, ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr yaratmaq məqsədilə digər MDB dövlətləri ilə münasibətlərin köklü şəkildə yenidən qurulması üçün yeni vasitələrdən istifadə edildi.

Həmin dövr üçün Azərbaycanın xarici siyasət fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət kəsb edən istiqamətlərdən biri də Qafqaz bölgəsinin dövlətləri və xalqları ilə mehriban qonşuluq münasibətlərinin yaradılması idi. Bu isə, təbii ki, region dövlətləri arasındakı hərtərəfli əlaqələri tənzimləyən münasibətlər yaradılmasını tələb edirdi.

1993-cü ilin sonundan etibarən Azərbaycanın xarici siyasətində bu istiqamətdə bir sıra addımlar atıldı. 1994-cü ildə Ermənistan-Azərbaycan cəbhəsində atəşkəsin əldə olunması, [3, s.130] 1996-cı il martın ayında Heydər Əliyevin Gürcüstana rəsmi səfəri zamanı "Qafqaz bölgəsində sülh, sabitlik və təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan-Gürcüstan Bəyannaməsinin imzalanması respublikamızın Qafqazda həyata keçirdiyi xarici siyasətin mühüm uğuru idi. [4, s.57]

Azərbaycanın regiondakı sosial-iqtisadi inkişafı və global iqtisadi layihələrin gerçəkləşməsi istiqamətində ardıcıl addımları bu ideyanın reallaşmasına əlverişli zəmin yaratdı. Lakin Ermənistanın təcavüzkar siyasəti "Ümumi Qafqaz evi" ideyasının həllini xeyli çətinləşdirdi və bu təşəbbüs bu gün də aktual olaraq gündəlikdə durur.

Azərbaycan dövləti özünün bütün inkişafı boyu Yaxın və Orta Şərqi ən nüfuzlu və aparıcı ölkələri olan İran və Türkiyə kimi böyük, nüfuzlu və regionda xüsusi təsir gücü olan dövlətlərlə də sıx qarşılıqlı münasibətlərdə olmuşdur. Lakin 1993-cü ilin ortalarına qədər Azərbaycanın xarici siyasət kursunda bu mühüm prinsipin əhəmiyyəti lazımınca qiymətləndirilməmişdir. Tarazlaşdırılmamış xarici siyasət strategiyası Azərbaycanın cənub qonşusu olan İranla münasibətlərinin kəskin siyasi-ideoloji qarşıdurma vəziyyətinə gəlib çıxması ilə nəticələnmişdi.

İran-Azərbaycan münasibətlərinin bütün dövrlərdə yalnız Azərbaycanın beynəlxalq vəziyyətinə deyil, həm də respublikanın daxili həyatına əhəmiyyətli təsir göstərmək

imkanlarını nəzərə alan H.Əliyev İranla münasibətləri mehriban qonşuluq və əməkdaşlıq prinsipləri üzərində yenidən qurmaq, iki ölkə arasındakı əlaqələri bütün mümkün yollar və vasitələrlə yaxşılaşdırmaq üçün gərgin və səmərəli iş apardı. Bunun nəticəsində qonşu dövlətlə əlaqələrdə dönüş yaratmaq mümkün oldu.

Bundan başqa, Azərbaycan hökuməti Türkiyə ilə münasibətlərini sivil, qarşılıqlı faydalı iqtisadi-siyasi əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq müstəvisi üzərinə keçirmək üçün çox ciddi və məqsədyönlü iş apararaq tezliklə müsbət nəticələrə nail oldu. Türkiyə ilə münasibətlərdəki dəyişikliklər həm ölkəmiz üçün, həm də ümumiyyətlə, ümumtürk birliyinin inkişafı üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Hər iki ölkə özünün iqtisadi-enerji imkanlarından və geosiyasi mövqeyindən ikitərəfli və regional əməkdaşlığın genişlənməsi naminə səmərəli istifadə edir. Azərbaycan və Türkiyə arasında dərinləşən əməkdaşlıq regionda sabitliyin göstəricisinə çevrilmişdir.

Eyni zamanda digər Avropa, Amerika və Asiya dövlətləri ilə ikitərəfli münasibətlərin yaradılması Azərbaycanın xarici siyasət kursunda mühüm yer tuturdu. Hər bir ölkənin özünəməxsus xüsusiyyətlərini bütün incəliklərinə qədər nəzərə alan bu yeni kurs taktiki gedişlərlə həyata keçirilirdi. Qısa müddət ərzində Azərbaycanın özünə ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya və s. kimi nüfuzlu müttəfiqlər qazanması Heydər Əliyev xarici siyasətinin çox mühüm bir uğuru oldu.

Həyata keçirilən yeni xarici siyasət dünyanın aparıcı dövlətlərinin iqtisadi və siyasi maraqlar sistemində daxil olan müstəqil Azərbaycan dövlətinə öz təhlükəsizliyi və digər dövlətlərlə qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaratması üçün etibarlı beynəlxalq təminat qazanmağa imkan verdi.

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində dünya dövlətləri ilə ikitərəfli münasibətlərin inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində çoxtərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi də mühüm yer tutur.

Dövlətçilik mənafeələrini qorumaq, bu sahədə qarşıya çıxan problemləri beynəlxalq aləmin dəstəyi ilə həll etmək üçün Azərbaycan diplomatiyası beynəlxalq təşkilatlarla sıx əlaqələr yaratmaq, beynəlxalq hüquq normaları və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsipləri ilə tənzimlənən böyük dünya siyasətinə qatılmaq sahəsində də mühüm işlər görmüşdür. Xüsusən BMT, Avropa Şurası, ATƏT, İKT və digər beynəlxalq təşkilatlarla sıx inteqrasiyanın yolları müəyyənləşdirilmiş və həyata keçirilmişdir. Azərbaycan beynəlxalq təşkilatların üzvü olmaqla bərabər, Avropa İttifaqı, NATO, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı və digər təşkilatlarla da fəal əməkdaşlıq edir. [5]

Eyni zamanda, çox mühüm coğrafi-strateji məkanda yerləşən Azərbaycan malik olduğu mövqedən həm özünün, həm də tərəfdaşlarının maksimum bəhrələnməsi üçün hərtərəfli şərait yaradır, milli mənafeələrinin və təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində də zəruri tədbirlər həyata keçirir.

Azərbaycanın 1994-cü ildə MDB dövlətləri arasında ilk olaraq NATO-nun Sülh Naminə Tərəfdaşlıq Proqramına qoşulması və bu proqram çərçivəsində fəaliyyəti dünyanın qabaqcıl ölkələri ilə əlaqələrin inkişafına mühüm zəmin yaratmışdır. [6, s.162]

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi beynəlxalq münasibətlər sistemində qoşulması ilə ölkənin sosial-iqtisadi, siyasi və təhlükəsizlik məsələlərinin tənzimlənməsində xarici siyasət sahəsində fəaliyyətin rolu kəskin şəkildə yüksələrək həlledici əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Hazırda dünyada baş verən əsas iqtisadi, siyasi və mədəni proseslərdə Azərbaycan

layiqincə təmsil olunur, öz mövqeyini bildirir və mənafeələrini qoruyur. Respublikamızda həyata keçirilən demokratik islahatlar və iqtisadi dəyişikliklər, fəal xarici siyasət bu gün dünyanın ən qüdrətli dövlətlərinin, nüfuzlu təşkilat və qurumlarının diqqətini Azərbaycana yönəlmiş, beynəlxalq hüquq normalarına uyğun qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın qurulmasına və inkişafına əlverişli zəmin yaratmışdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Səfərov P.Ş. 90-cı illərdə Azərbaycanın beynəlxalq vəziyyəti və xarici siyasəti. B., 1999
2. Əmrahov M. Böyük ipək yolu (dərs vasitəsi). B., 2011
3. Şahtaxtı S. Ermənistanla Azərbaycan arasında atəşkəsin əldə olunmasının tarixi əhəmiyyəti. BDU-nun Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, 2010, №4
4. Azərbaycan-Gürcüstan: dostluğumuzun təntənəsi. Bakı, 1996
5. Azərbaycan Respublikasının dünya birliyinə inteqrasiyası: İkitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq. <http://www.heydar-aliyev.org>
6. Həsənova K.Z. Azərbaycan Respublikasının NATO Parlament Assambleyası ilə əlaqələri. BDU-nun Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, 2010, №3

АМИНА ШИРИНОВА

Бакинский Государственный Университет

emina50@box.az

Курс внешней политики Независимого Азербайджана (90-е годы XX века)

В данной статье рассматриваются важные стратегические направления внешней политики Азербайджанской Республики в первые годы независимости, говорится о развитии двухсторонних отношений с ведущими государствами Запада и Востока, в том числе и с соседними республиками.

Наряду с этим, в статье дается краткая информация о расширении многосторонних отношений в рамках международных и региональных организаций.

AMINA SHIRINOVA
Baku State University
emina50@box.az

**The Course of Foreign Policy in Independent Azerbaijan
(90s of the XX century)**

The article deals with the important, strategical courses of foreign policy of the Azerbaijan Republic in the first years of independence, and writes about the development of bilateral relations with leading states of the West and East, as well as with neighboring republics.

Along with this, the article gives brief information on the expansion of multilateral relations within international and regional organizations.

Rəyçilər: t.e.n. A.Ə.Rzayev, t.e.d. R.C.Süleymanov

BDU-nun Tarix fakültəsi Elmi Şurasının 05 mart 2012-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 07)